

The experience of adolescent girls in dealing with the opposite sex in cyberspace

Mansour Fathi^{*}, Ahmad Ghiasvand^{**}

Masomeh Shakaram^{***}

Abstract

Recently, the evidences suggest that the relationship with the opposite sex has extended among teenagers in Iran. In this study, we aimed to understand "lived experience of teenage girls in the relationship with the opposite sex through cyberspace." A phenomenological approach was applied and targeted sampling method was used to achieve theoretical saturation in the study. The semi-structured deep interviews were conducted with 24 teenage girls who had experienced relationship with the opposite sex. Finally, the data collected were categorized and interpreted through using a thematic analysis. The findings of this study were divided into six main themes and 15 sub-themes. The main themes are: "The narrow nest of everyday life", "wideness of space", " girly praise-worshipping boys," "Revising rules and norms," " Unknowable relation and cutting with knowledge," and "feeling play with and loser". The results of this study showed that the relationship with the opposite sex is extended to adolescents. Since the specific characteristics of cyberspace, this space facilitates relationships with the opposite sex. Teen girls are redefining gender norms and adherence to traditional norms has

* Corresponding author, Associate Professor, Faculty of social sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (Corresponding Author), fathi.mansour@gmail.com

** Associate Professor, Faculty of social sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

*** M.A in Social Work, Faculty of social sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Date received: 2020/12/14, Date of acceptance: 2021/09/11

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

fallen, due to the relatively traditional atmosphere that indicates that relations are formed secretly and without education.

Keywords: Relationship with the opposite sex, qualitative research, teenager, experience, cyberspace

تجربه دختران نوجوان از رابطه با جنس مخالف در فضای مجازی

منصور فتیحی*

احمد غیاثوند**، معصومه شاکرم***

چکیده

امروزه شبکه‌های مجازی مختلف، بستری برای رابطه با جنس مخالف، در بین جوانان و نوجوانان ایجاد نموده است. پژوهش حاضر با هدف فهم «تجربه زیسته دختران نوجوان از رابطه با جنس مخالف در فضای مجازی» در شهر بروجرد انجام گرفته است. این پژوهش از نوع کیفی و به روش پدیدارشناسی انجام شده است. با استفاده از شیوه نمونه‌گیری هدفمند با ۲۴ نفر از دختران نوجوان که تجربه رابطه با جنس مخالف را در فضای مجازی داشتند، مصاحبه نیمه ساخت یافته به عمل آمد. با استفاده از شیوه تحلیل تماتیک، داده‌های گردآوری شده مقوله بندی و تفسیر شدند. در نهایت شش مضمون اصلی و پانزده مضمون فرعی به دست آمد. مضامین اصلی عبارتند از: "تنگی آشیانه زندگی روزمره"، "فضای مجازی زمینه ساز تسهیل روابط جدید ارتباطی" که در بخش آغاز رابطه دیده می‌شود، "ستایش دخترانه- پرستش پسرانه" و "بازاندیشی در قواعد و هنجارها" در بخش تجارب از رابطه، "رل بی شناخت و کات با شناخت" و "احساس بازی و بازیگری" که در بخش پایان رابطه جای گرفته است. نتایج بیانگر آن است که فضای مجازی رابطه با جنس مخالف در بین نوجوانان را تسهیل نموده است.

کلیدواژه‌ها: دختران نوجوان، رابطه با جنس مخالف، فضای مجازی، تجربه زیسته

* دانشیار مددکاری اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی (نویسنده مسئول)، fathi.mansour@gmail.com

** دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی

*** کارشناسی ارشد مددکاری اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۲۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۲۰

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

۱. مقدمه و بیان مسئله

امروزه وضعیت و جایگاه زنان در جوامع مختلف، بسیار متفاوت با وضعیت و جایگاه آنان در چند دهه اخیر شده است. این تحولات محصول اندیشه‌های مدرنیته و توسعه مدرنیسم می‌باشد، به نحوی که تفاوت‌های بنیادی بسیاری را در رفتارها، ارزشها و هنجارهای اجتماعی و فرهنگی مرتبط با حوزه خانواده، تعامل و روابط اجتماعی و گذران اوقات فراغت متأثر از توسعه شبکه‌های اجتماعی و گسترش فضای مجازی شاهد بود. «آثار تحول در ارزش‌های و هنجارهای جنسی و جنسیتی زنان در جامعه ایران را در قالب دو مفهوم تغییر در «فیزیک زنان» و «فکر زنان» می‌توان مشاهده نمود که به نوبه خود موجب تغییر در «دنیای سنتی» شان و گرایش آنها به «دنیای مدرن» می‌گردد که از منظر جامعه‌شناختی می‌توان آن را تغییر از جایگاه «اجتماع» به «جامعه» از نوع تونسی تعبیر نمود (غیاثوند، ۱۳۹۵). در این میان، یکی از مهم‌ترین تغییراتی که در بستر رسانه‌های جمعی و به خصوص از طریق شبکه‌های مجازی در بین تعاملات بین دختران و پسران می‌توان مشاهده نمود، شکل‌گیری هنجارها و روابط جنسیتی است که به نوبه خود قابلیت کنکاش علمی تجربی و نظری پیدا نموده است.

اگرچه همچون گذشته، نمی‌توان نحوه تعاملات جنسیتی زنان با مردان را نادیده گرفت؛ اما امروزه به نظر می‌رسد که دختران نوجوانان از الگوهایی از تعامل با پسران استفاده می‌کنند که بیانگر سبک زندگی متفاوت و متکثری است که از طریق ارتباطات، به ویژه فناوری اطلاعاتی و ارتباطی، با جوامع دیگر که بر مبنای ارزش‌های فرهنگی مدرن و گاه متعارضی با جامعه خودشان هستند، شکل گرفته‌اند. این فناوری‌ها تغییرات فرهنگی و به دنبال آن تغییر در هنجارها و نگرش افراد به جهان پیرامون خودشان را سبب می‌شود.

بر اساس نظریه جهانی شدن گیدنز، با روند جهانی شدن در جامعه ایران و به دنبال آن افزایش روز افزون استفاده از فناوری‌های نوین از جمله فضای مجازی، افراد با جدایی بیشتر از زمان و مکان به دوستی‌هایی با جنس مخالف که برخلاف هنجارهای جامعه ما است گرایش می‌یابند (شریف زاده و دیگران، ۱۳۹۵).

در جامعه ایران، گسترش روابط دوستی بین دختران و پسران در دهه‌های اخیر، به عنوان رفتاری فرهنگی و اجتماعی پدیده‌ای نسبتاً جدیدی است؛ زیرا که توسعه روز افزون شبکه‌های مجازی با ویژگی‌هایی همچون سرعت عمل، ناشناس ماندن و دسترسی آسان

اینگونه روابط را تسهیل کرده است. « روابط مجازی پیوند هایی هستند که بر خلاف روابط واقعی خروج از آن ها آسان است. آن ها آراسته، منظم، راحت و خوش دست به نظر می رسند. در حالیکه روابط واقعی سنگین، کند، بی حرکت و نامنظم اند (باومن، ۱۳۸۴). در فضای مجازی، حضور افراد می تواند کاملاً متفاوت از جنسیت، شخصیت و شکل ظاهری ایشان باشد. به همین لحاظ، کاربران و به خصوص نوجوانان، فضای مجازی را بهترین موقعیت برای ابراز احساسات و عقاید خود فارغ از ملاحظات دنیای حقیقی می دانند» (قاسمی و دیگران، ۱۳۹۵).

نتایج پژوهشی در شهر تهران نشان می دهد که به طور متوسط در شبانه روز زنان و دختران ۱۵ سال به بالا، بیش از دو ساعت در اینترنت و شبکه های مجازی وقت می گذارند (غیاثوند، ۱۳۹۶). واقعیت این است که حضور زنان و دختران ایرانی در دنیای مجازی تنها به چت کردن محدود نمی شود. در واقع، اینترنت و شبکه های اجتماعی مجازی باعث به وجود آمدن فضای عمومی باز و گسترده ای شده اند که در آن، دختران همانند دیگر گروه های سنی جامعه امکان بحث در مورد مسائل مختلف با افراد گوناگون را می یابند و این امر به نوبه ی خود در شکل گیری ارتباطات آنها نقش دارد. از این رو، در سال های اخیر و با گسترده تر شدن نفوذ اینترنت در ایران و دسترسی آسان به آن، آشنایی و شناخت کمتر والدین با محیط اینترنت، عدم نظارت یا نظارت کمتر آنان بر نحوه استفاده فرزندان از اینترنت از یک سو؛ و ترس نوجوانان از والدین در دوستی با جنس مخالف در دنیای واقعی و ارتباط راحت و بدون محدودیت با جنس مخالف در دنیای مجازی از سوی دیگر، که بیشتر این روابط پنهانی و دور از چشم والدین شکل می گیرد و تداوم می یابد، گرایش به سمت دوستی های مجازی در بین نوجوانان افزایش یافته و به عنوان یک مسئله اجتماعی مهم مطرح شده است (فاضلی، ۱۳۹۱).

امروزه به نظر می رسد چگونگی ایجاد ارتباط با دختران با پسران و تعیین محدوده آن، برای افراد خصوصاً نوجوانان ابهام آمیز می باشد. گرچه به طور کلی، گریزی از روابط معمول اجتماعی نیست. در عین حال جنسیت و روابط بین دو جنس در جامعه ایران همواره یکی از حوزه های مرزبندی شده ای بوده است که به شدت تحت کنترل رسمی و غیر رسمی قرار داشته است؛ ولی پیدایش صور نوین ارتباطات و شبکه های اطلاعاتی زمینه ساز تعبیر نوینی از «جعبه پاندورا» است که گشایش چنین ارتباطی به چه منظور، در چه

شرایطی و به چه قصد و نیتی (ازدواج یا هویت یابی جنسی و جنسیتی) و نیز متأثر از چه رویکرد و فهمی (مذهبی، فمینیستی، عرفی و ...) جامع عمل به خود می‌پوشاند؛ با گسترده شدن روز افزون بهره مندی از شبکه‌های اجتماعی در شهر بروجرد به عنوان شاهراه ارتباط تهران به عنوان پایتخت با شهرهای بزرگ جنوبی و غربی کشور می‌توان شاهد بهره مندی دختران نوجوان از فضای مجازی بود که بخشی از این پرسه زنی مجازی در پرسه زنی خیابانی دختران و پسران تجلی و حضور می‌یابد؛ به طور دقیق‌تر، فهم تجربه ارتباط دختران مقطع دبیرستان شهر بروجرد با پسران از اهداف اساسی این پژوهش می‌باشد. از این رو، با استفاده از روش پدیدارشناسی پژوهش حاضر، به دنبال پاسخ به این سوال اصلی می‌باشد که دختران مقطع متوسطه شهر بروجرد از رابطه با پسران در فضای مجازی چه تجربه ای دارند؟

۲. پیشینه پژوهش

پیشینه پژوهش در دو بخش تجربی و نظری مطرح شده است. ابتدا پیشینه تحقیق تجربی در جهان و ایران مورد بررسی و نقد قرار گرفته و سپس به ایده‌های نظری و نظریه‌های مرتبط با موضوع پژوهش پرداخته شده است.

۱.۲ پیشینه تجربی

نتایج پژوهش کوبایاشی (Kobayashi) (۲۰۰۷) با عنوان بررسی تأثیر ارتباطات ایمیلی از طریق موبایل بر جامعه پذیری که با روش پیمایش در میان دانش‌آموزان مقطع متوسطه سنین ۱۲-۱۸ ساله در ژاپن انجام گرفته، نشان داد که ارتباطات ایمیلی از طریق موبایل با گروه غیرهمجنس، تأثیری منفی بر روند جامعه‌پذیری نوجوانان دارد.

نتایج مطالعه بریگل (Bridge) (۲۰۰۸)؛ با عنوان "اینترنت چگونه می‌تواند دوستی را گسترش دهد" نشان داد که کنش‌های مکاتباتی نوشته شده در اینترنت دوستی‌های عمیق را افزایش می‌دهد و دقت در انتخاب و خصوصیات شخصی هر فرد و دوستانش را بیشتر می‌کند.

پمپک (Pempek) و همکاران (۲۰۰۹)؛ در پژوهشی، تجربه ی دانش آموزان از شبکه های اجتماعی مجازی را بررسی کرده اند. در این تحقیق که به روش پیمایش انجام شده، ۱۲۰ دانش آموز شرکت داشته اند. نتایج پژوهش نشان داد که افراد دو هدف عمده را در این شبکه ها دنبال می کردند؛ برقراری ارتباط اجتماعی به ویژه با دوستانی که با هم رابطه ی آفلاین داشته اند و استفاده از این شبکه ها برای نمایش هویت خود.

ساسکول و سیلر (Saskol & Siler) (۲۰۱۰)؛ تحقیقی با عنوان «جامعه پذیری در اینترنت: مطالعه ی موردی استفاده از اینترنت در میان دانشجویان امارات متحده ی عربی» انجام داده اند. در این مطالعه، ۵۷۱ دانشجوی دختر و پسر شرکت داشتند. بر پایه نتایج این پژوهش، پاسخگویان این مطالعه، به پنهان سازی هویت خود در اینترنت تمایل زیادی داشته اند. همچنین پسران در مقایسه با دختران، نسبت به اینترنت خوشبین تر بوده اند. در نهایت، از نظر پاسخگویان، اینترنت فضایی را فراهم کرده که افراد در آن قادرند بدون آن که مورد پيشداوری قرار گیرند، با دیگران ارتباط داشته باشند (به نقل از چونگ و همکاران، ۲۰۱۱).

چونگ (Chung) و همکاران (۲۰۱۱)؛ در پژوهشی به دنبال شناسایی عوامل سوق دهنده ی دانش آموزان هنگ کنگ به شبکه های اجتماعی بوده اند. روش انجام پژوهش، پیمایشی بوده و داده ها نیز از طریق پرسشنامه ی آنلاین جمع آوری شده اند. نتایج نشان داده که مهمترین عامل اثرگذار بر حضور در شبکه های اجتماعی، انگیزه حضور اجتماعی بوده است.

گریس چی ان کوان، مارکوم (۲۰۱۳) در مطالعه ای به بررسی پدیده سوء استفاده اینترنتی در فیس بوک و نحوه ارتباط آن با آزار و اذیت دانش آموزان مدارس متوسطه در سنگاپور در سن ۱۳-۱۷ پرداختند در این مطالعه ۱۶۷۶ دانش آموز شرکت کردند. یافته ها نشان داد بین میزان استفاده از فیس بوک و رفتارهای خطرناک بین دانش آموزان ارتباط وجود دارد و همچنین بین قربانی شدن دانش آموزان از طریق دوستی در شبکه فیس بوک رابطه مستقیمی وجود دارد.

نتایج مطالعه جولیتا سیدیا و جرولایتین (۲۰۱۶)؛ در مطالعه ای با عنوان "تأثیر جنسیت و خانواده در اینترنت با تاکید خطر اجتماعی برای نوجوانان لیتوانی" که به صورت پیمایشی انجام گرفته، نشان داد که آسیب پذیری دختران نوجوان در فضای مجازی نسبت به پسران بیشتر است. نوجوانان قادر به "فیلتر کردن" اطلاعات و انتخاب مناسب نیستند.

نتایج مطالعه کریمیان و همکاران (۱۳۹۶) که با عنوان «بررسی جامعه شناختی عوامل مرتبط با گرایش نوجوانان دختر دبیرستان های شهرکرد به شبکه های اجتماعی مجازی» و روش پیمایش انجام گرفته نشان داد که بین پایه تحصیلی، پایگاه اقتصادی اجتماعی والدین دانش آموزان، میزان استفاده از اینترنت، مدت زمان عضویت در شبکه های اجتماعی، سادگی و سهولت استفاده از شبکه های اجتماعی، میزان استفاده اطرافیان (دوستان و خانواده)، نیاز به پیشرفت، انزوای اجتماعی، گرایش به جنس مخالف با گرایش به شبکه های اجتماعی مجازی رابطه مستقیم و معنی داری وجود دارد. بین انزوای اجتماعی با گرایش به شبکه های اجتماعی مجازی رابطه معکوس و معنی داری وجود دارد. از بین متغیرهای مورد مطالعه، میزان استفاده از اینترنت نقش بیشتری را در تبیین متغیر گرایش به شبکه های اجتماعی مجازی ایفا می کند.

محمدی (۱۳۹۵)؛ پژوهشی با عنوان «پیامدهای ارتباط با جنس مخالف در میان نوجوانان دختر و پسر شهر مشهد» با روش کیفی انجام دادند. نتایج بیانگر آن است که رابطه با جنس مخالف در میان نوجوانان دارای پیامدهای متعدد و متناقض است. پیامدهای مشترک این روابط در میان نوجوانان دختر و پسر عبارت اند از: درگیری فضای ذهنی، وابستگی، تنوع طلبی، بازاندیشی و لذت عاطفی. «پیامدهای متفاوتی» که نوجوانان پسر در رابطه با جنس مخالف تجربه می کنند عبارت است از: لذت جنسی، میل به تجرد و مشکلات تحصیلی - آموزشی و برای نوجوانان دختر نیز ترس از ازدواج است.

نتایج مطالعه شریف زاده و همکاران (۱۳۹۵) که با روش پیمایش در بین دانش آموزان دبیرستانی شهر فریدون انجام شده، نشان داد که با افزایش نوع و میزان استفاده از فناوری جدید اطلاعاتی و ارتباطی (ماهواره و اینترنت)، دوستی با جنس مخالف در دانش آموزان افزایش می یابد. نوع و میزان استفاده از فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی بر دوستی با جنس مخالف موثر بود. نتیجه به دست آمده این است که این فناوری ها به ویژه شبکه های اجتماعی مجازی و اینترنت قابلیت اثر گذاری بر فرایند اجتماعی شدن و روابط نقشی نوجوانان و جوانان را دارند. به طوری که استفاده سرگرم کننده از ماهواره و اینترنت با دوستی با جنس مخالف رابطه معناداری دارد. در حالی که استفاده آموزشی و اطلاعاتی از این فناوری جدید بر دوستی با جنس مخالف رابطه معناداری را نشان نداد.

تجربه دختران نوجوان از رابطه با جنس مخالف ... (منصور فتحی و دیگران) ۲۵۳

مولایی و جانی (۱۳۹۴) در پژوهشی «رابطه بین اعتیاد به اینترنت با گرایش نوجوانان به جنس مخالف و رفتارهای جنسی» را مورد بررسی قرار داده اند. جامعه‌ی آماری پژوهش دانش‌آموزان دختر و پسر دوره راهنمایی و متوسطه در سال تحصیلی ۹۳-۹۴ در شهر اردبیل بودند. نتایج نشان داد که بین اعتیاد به اینترنت با رفتار جنسی، گرایش به جنس مخالف، خشونت، چت و هک رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود دارد، اما بین اعتیاد به اینترنت با زیر مؤلفه‌ی الکل رابطه‌ی معناداری مشاهده نشد.

از مطالعه ادیب و همکاران (۱۳۹۳) در خصوص «تجارب دختران دانشجوی خوابگاهی از اینترنت» که به روش کیفی انجام گرفته پنج درون مایه اصلی؛ دلایل کارآمدی، عوامل ترغیب کننده، سواد اطلاعاتی، پیامد و محدودیت‌ها به دست آمد. همچنین نتایج نشان داد دانشجویان با اهداف مختلفی (علمی، سرگرمی، دوستی و...) از اینترنت استفاده می‌کنند و استفاده از اینترنت دارای پیامدهای مثبت و منفی در زندگی دانشجویان است.

اگر چه مطالعات بسیاری پیرامون رابطه دختران با پسران انجام شده است؛ اما بستر آنها کمتر متکی به فضای مجازی نوین و نیز دختران نوجوانان بوده است؛ همچنین عمده تحقیقات پیشین، بیشتر با تکیه بر پیامدهای منفی نگاه آسیب شناسانه به موضوع دارند؛ گرچه با کمک گرفتن به روش پدیدار شناسی و پذیرفتن اصل اپوخه کردن، مراد این مطالعه بیش از هر چیزی، رسیدن به ذات تجربه مشترک ارتباط دختران و پسران می باشد. گرچه به لحاظ نظام هنجارهای جنسیتی، چنین روابطی آسیب زا می باشد.

۲.۲ ایده های نظری و مفاهیم حساسیت برانگیز

در بحث از جایگاه و نقش نظریه ها در مطالعات کیفی، به ویژه روش پدیدارشناسی می توان بیان نمود که در استفاده از چنین روش تحقیقی، نیازی به نظریه وجود ندارد. در واقع محقق با اپوخه کردن اندیشه ها و پیش فرض های خود به میدان مطالعه گام می نهد تا بتواند به تجربه ناب و برداشت مشارکت کنندگان در تحقیق بپردازد؛ بر این اساس آنچه می تواند لحاظ گردد مفاهیم حساسیت برانگیز بوده تا بتدریج مبنایی برای طرح سوال و انجام مصاحبه کیفی باشد.

طبق نظریه مبادله اجتماعی، نفع فردی از شروط ضروری مبادله در هر رابطه ای است نه هنجارهای اخلاقی؛ افراد تعهدات خود را در برابر خدمات گذشته بدین سبب انجام می-

دهند که در آینده نیز از آن‌ها منتفع شوند. بنابراین سودی که فرد انتظار دارد از روابط مبادله به دست آورد آغازگر رابطه است (توسلی، ۱۳۸۰). در نتیجه بر اساس نظریه مبادله، رابطه دختران با پسران، خارج از چارچوب و قواعد پذیرفته شده فرهنگی جامعه، می‌تواند منافع و هزینه‌های مادی، هویتی، جسمی و روانی خاصی برای آنها داشته باشند. در نظریه‌ای دیگر بلا و هومنز نیز رابطه بین دو جنس را صرفاً بر اساس روابط مبادله‌ای می‌داند که در آن افراد در پی به دست آوردن پاداش می‌باشند و ارتباطات برای به دست آوردن نفع شخصی می‌باشد و در آن روابط قدرت فرادستی و فرودستی پابرجاست. به نظر بلا قدرت در هر رابطه‌ای اعم از عشق یا رابطه دوستی دختر و پسر و حتی ازدواج رخنه می‌کند و بر اساس آن شکل می‌گیرد و ادامه پیدا می‌کند و در نهایت نفع فردی از شروط ضروری مبادله در هر رابطه‌ای است.

بر اساس نظریه نمایش جنسیت گافمن (Goffman)، تفاوت‌های جنسیتی صرفاً نوعی بازتابندگی نهادی است و منشأ بیولوژیک ندارد. افراد هنگام کنش متقابل با دیگران در تلاش‌اند آن جنبه‌های از خود را به نمایش بگذارند که دیگران آنها را تایید و پذیرش کنند. کنشگران امیدوارند خودی را که به حضار نشان می‌دهند همان چیزی باشند که تمایل دارند به دیگران معرفی کنند یعنی علاقه‌مندند هویتی را بنا کنند که دیگران تایید می‌کنند (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۲۱۷-۲۹۶). گافمن بر این عقیده است که افراد هنگام اجرای نقش و در تعامل‌های فیزیکی با دیگران و در مقابل حضار از نقاب‌هایی استفاده می‌کنند که کاربران در فضای مجازی برای پنهان‌کاری هویت اصلی خود و بازی کردن نقش‌ها و شخصیت‌های مختلف آن‌ها را به کار می‌گیرند. از آنجا که امروزه ارتباط‌های مجازی اجازه مخفیانه بودن را به کاربران می‌دهند این امر از نظر گافمن به سبب فاصله زیاد بین اجراکنندگان و حضار است که می‌خواهد آنها را شگفت زده کند. دسترسی نداشتن حضار به پشت‌صحنه (Offline) چنین ظرفیتی را برای مخفی‌کاری‌های بیش‌تر از طرف اجراکنندگان ایجاد می‌کند. بنابراین شرکت‌کنندگان محیط‌های مجازی به راحتی می‌توانند جنبه‌هایی از شخصیت خود را پنهان کنند که نمی‌خواهند توسط دیگران شناخته شوند و بر جنبه‌هایی تاکید کنند که بتوانند آنها را معرفی کنند. چنین ارائه‌ای از خود؛ خود آنالاین (زمانی که آنالاینند)، ممکن است آنها را از محدودیت‌های آفلاین بازدارند (گافمن، ۱۳۹۱: ۵). بنابراین افراد در محیط‌های مجازی تلاش می‌کنند هویت اصلی خود را پنهان کنند و به صورت ایده‌آل و مطلوب به نمایش بگذارند.

به تعبیر گیدنز، نوجوانان از الگوهایی از روابط بین دختر و پسر استفاده می کنند که محصول مولفه های جهانی شدن، از جمله سبک های جدید زندگی است که از طریق ارتباطات به ویژه فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی با جوامع دیگر که بر مبنای ارزش های فرهنگی متفاوت و گاه متعارضی با جامعه خودشان هستند کسب کرده اند. این فناوری ها تغییرات فرهنگی و به دنبال آن تغییر در هویت و نگرش افراد به جهان پیرامون خودشان را سبب می شود. کسانی که از این فناوری استفاده می کنند همواره در معرض ارزش ها و هنجارهایی هستند که غیر بومی و ساخته و پرداخته فرهنگ های دیگر جوامع هستند (گیدنز، ۱۳۹۰).

از نظر باومن (Bauman) بررسی ویژگی ها و پیامدهای ارتباط در فضای مجازی نشان از عدم قطعیت، سیال بودن و مصرفی شدن و شدت ناامنی این روابط را بیان می کند. به نظر باومن در عصر حاضر زنان و مردان به شدت محتاج رابطه هستند. اما درعین حال از آن هراس دارند که این ارتباط برای همیشه باقی بماند و این ارتباط همیشگی، آن ها را مجبور به تحمل فشارهایی بکند که آزادی آن ها را سلب نماید (باومن، ۱۳۸۴). در واقع ایده نظری باومن در کتاب «عشق سیال» در تعهد ندادن و نگرفتن در ارتباط با دیگران می باشد که به طور واقعی می تواند در شبکه های اجتماعی مجازی آن را شاهد بود؛ بسیاری از روابط به سرعت شکل و توسعه می یابد و با زدن دکمه بلاک، ارتباط حذف می گردد. در واقع باومن اندکی پس از گیدنز این روابط را همه چیز می داند غیر از رابطه ناب! به اعتقاد او سیالیت دنیای مدرن دامن روابط را نیز آنچنان گرفته است که محیط ساختمان رابطه که قرار بود امنیت را به دنبال خود آورد به فضای سرشار از نا امنی و اضطراب از جنس دیگر تبدیل شده است. بدین ترتیب در تحلیل گیدنز برابری و صمیمیت خودجوش رابطه روزنه امید است و برای باومن تمرین دل نبستن و اضطراب های ناپایداری رابطه قفل های سنگین رابطه به شمار می آیند.

در راستای ایده های نظری فوق، نیز می توان بیان داشت که

مفهوم فضای سایبر، معطوف به فضای ساختگی و خیالی واقعیت مجازی و اینترنت است که انسان از طریق آن به فضای واقعیت مجازی وارد می شود. بدون فناوری، فضای سایبر بی معنا خواهد بود. در واقع، اینترنت دروازه فضای سایبر است، اما فضای سایبر، با ویژگی هایی چون میزان و چگونگی دسترسی، راهبری، فعالیت اطلاع یابی، بالندگی و اعتماد شناخته می شود (فولسام، ۲۰۰۷).

بر این اساس امروزه شبکه های اجتماعی (تلگرام، واتس اپ، اینستاگرام، ...) به عنوان یک فضای مجازی، از آنجایی که به لحاظ مکانی و زمانی محدودیتی ندارد، در مقابل فضای واقعی فهم می شود؛ در این باره نیز توجه بدین امر که ارتباط بین دو فضای مجازی و واقعی به لحاظ شکل دهنده گی روابط بین دختران و پسران چگونه عمل می کنند؟ این فضاها، در چه زمان و چگونه در امتداد همدیگر قرار می گیرند؟ چقدر نظام هنجاری و ارزشی فضای واقعی و نیز نظارت درونی و بیرونی آن، قدرت پشتیبانی از فضای مجازی موجود را دارد؟ و یا چقدر انتظار می رود چنین امری را برتابد؛ چگونه بستر فضای مجازی در بسط و توسعه تعاملات و هنجارهای جنسیتی در بین دختران و پسران کمک می کنند؛ شکل دهنده جهت پژوهش در راستای مفاهیم حساس نظری است. بنابراین می توان سئوالات اصلی پژوهش به روش پدیدار شناسی را بدین شرح ارائه نمود: دختران دبیرستانی شهر بروجرد که عضو شبکه های اجتماعی هستند؛ از رابطه مجازی با پسران چه تجربه ای دارند؛ این تجربه در چه بسترها و موقعیت هایی اتفاق افتاده است؟ همچنین این تجربیات چگونه با فضای اجتماعی واقعی تلاقی پیدا می کند و به نوبه خود چه پیامدهایی همراه دارند؟

۳. روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع مطالعات کیفی و به روش پدیدارشناسی صورت گرفته است. مطالعه پدیدارشناسی معنای تجربه های زیسته افراد از یک مفهوم یا پدیده را توصیف می کند. پدیدارشناسان با در نظر گرفتن اشتراک مشارکت کنندگان در تجربه یک پدیده، هدف اصلی پدیدارشناسی را فروکاستن تجربه های افراد از یک پدیده به توصیفی از ذات فراگیر (ماهیت واقعی آن چیز) آن تعریف می کنند (کرسول، ۱۳۹۴: ۷۹).

مشارکت کنندگان پژوهش را دختران نوجوان محصل بین سنین ۱۵ تا ۱۷ ساله شهر بروجرد تشکیل می دهند. و همگی تجربه رابطه با جنس مخالف را داشته اند. بر اساس روش نمونه گیری هدفمند و اشباع نظری، با ۲۴ نفر مصاحبه به عمل آمده است. ابزار گردآوری اطلاعات، مصاحبه نیمه ساخت یافته است که به مشارکت کنندگان اجازه می دهد آزادانه به توصیف تجربه خود بپردازند. مدت مصاحبه ها بین ۴۵ تا ۷۵ دقیقه بود.

در این مطالعه برای تحلیل داده‌ها از روش کولایزی (Colaizzi, 1978) کمک گرفته شده است؛ رویه ای که موستاکاس نیز آنها را تشریح کرده و شامل مراحل ذیل است: نخست تجربه شخصی خود از پدیده مورد مطالعه مطرح شد (اپوخته یا کنارگذاری)، سپس فهرستی از اظهارات مهم (significant statements) تهیه شد تا تجربه موضوع توسط افراد تحت مطالعه روشن شود (افق‌سازی). در مرحله بعد، این اظهارات مهم در قالب واحدهای اطلاعاتی بزرگ‌تر به نام واحدهای معنایی (Meaning units) یا مضمون دسته‌بندی و توصیف شد. در ادامه، توصیفی زمینه‌ای (Textural description)، توصیفی ساختاری (Structural description) از تجربه‌های آنان (چگونگی تجربه آنان بر اساس شرایط، وضعیت‌ها و بافت) و ترکیبی از توضیحات متنی و ساختاری برای نشان دادن ذات فراگیر آن تجربه ارائه می‌شود (کرسول، ۱۳۹۴: ۸۲). بعد از هر مصاحبه با مقایسه مستمر نتایج هر یک از آن‌ها نکات، شواهدات و مواردی را که لازم بود با مصاحبه بعدی در میان گذاشته می‌شد. در واقع جمع‌آوری اطلاعات و تحلیل جداگانه هر یک از مصاحبه‌ها موجب می‌گردید که در مصاحبه‌های بعدی بیشتر به عمق تجربیات اشاره شود. این امر موجب می‌گردید مصاحبه‌ها به گونه‌ای پیش روند که در عین این که به صورت انباشتی تجربیات توصیفی و ساختاری را شکل می‌داد. برای رسیدن به معیار قابلیت اعتماد (Trustworthiness)، از سه تکنیک متعارف و مرسوم زیر استفاده گردید (Kvale & Brinkmann, 2009): مقایسه‌های تحلیلی: در این روش به داده‌های خام رجوع و مقوله‌ها و مفاهیم به دست آمده با داده‌های خام مقایسه و ارزیابی گردید. استفاده از تکنیک ممیزی: در این زمینه چهار متخصص در حوزه تحلیل تماتیک، بر مراحل مختلف مفهوم‌سازی و استخراج مقولات نظارت داشتند. بازیابی توسط مشارکت‌کنندگان: مفاهیم و مقولات به دست آمده در اختیار برخی از دختران شرکت‌کننده قرار گرفت و آن‌ها تایید نمودند. قبل از انجام مصاحبه، رضایت مشارکت‌کنندگان اخذ و اطمینان داده شد که هویت آن‌ها افشاء نخواهد شد. همچنین مکان مناسبی برای مصاحبه شونده‌گان فراهم شد تا احساس راحتی داشته باشند. همچنین در خصوص اختیاری بودن شرکت در مطالعه و برخورداری از حق کناره‌گیری از پژوهش به مشارکت‌کنندگان توضیح داده شد.

جدول شماره ۱: مشخصات دموگرافیک مشارکت کنندگان

شرکت کننده	سن	مقطع و رشته	تعداد اعضای خانواده	تحصیلات پدر	تحصیلات مادر	شغل والدین	میزان استفاده از اینترنت
۱	۱۶	دهم انسانی	۵	دیپلم	راهنمایی	پدر: راننده تاکسی مادر: خانه دار	۴ یا ۵ ساعت
۲	۱۷	دهم انسانی	۷	دیپلم	دیپلم	پدر: آزاد مادر: خانه دار	۵ تا ۶
۳	۱۶	دهم انسانی	۳	طلاق گرفته اند-	راهنمایی	پدر: بیکار مادر: خانه دار	۵ تا ۶
۴	۱۷	سوم تجربی	۴	سیکل	سیکل	پدر: آزاد مادر: خانه دار	۳ تا ۴
۵	۱۶	دهم تجربی	۴	سیکل	دیپلم	پدر: مغازه دار مادر: خانه دار	۵ تا ۶
۶	۱۷	تجربی	۴	لیسانس	لیسانس	پدر: کارمند مادر: پرستار	۶ یا ۷
۷	۱۶	دهم انسانی	۴	دیپلم	دیپلم	پدر: کارمند اکسیر مادر: خانه دار	۵ تا ۶
۸	۱۷	یازده انسانی	۱۰	سیکل	ابتدایی	پدر: بازنشسته مادر: خانه دار	۷ یا ۸
۹	۱۷	یازدهم	۵	دیپلم	دیپلم	پدر: نظامی مادر: خانه دار	۳ یا ۴
۱۰	۱۵	دهم	۴	دیپلم	دیپلم	پدر: آزاد مادر: خانه دار	۴ تا ۵
۱۱	۱۶	یازدهم	۴	دیپلم	دیپلم	پدر: آزاد مادر: خانه دار	۵ یا ۶
۱۲	۱۵	دهم	۴	دیپلم	سیکل	پدر: آزاد مادر: خانه دار	۴ تا ۵
۱۳	۱۶	دهم انسانی	۵	سیکل	سیکل	پدر: راننده کامیون مادر: خانه دار	۵ یا ۶
۱۴	۱۶	دهم انسانی	۴	ابتدایی	سیکل	پدر: کبابی مادر: خانه دار	۵ یا ۶

تجربه دختران نوجوان از رابطه با جنس مخالف ... (منصور فتحی و دیگران) ۲۵۹

۱۵	۱۶	دهم انسانی	۴	دیپلم	سیکل	پدر: بیکار مادر: خانه دار	۴ یا ۵
۱۶	۱۶	دهم انسانی	۴	دیپلم	دیپلم	پدر: بویوتیک لباس مادر: خانه دار	۵ یا ۶
۱۷	۱۶	دوم انسانی	۵	فوق دیپلم	دیپلم	پدر: ارتشی مادر: خانه دار	۳ تا ۴
۱۸	۱۶	انسانی	۴	سیکل	ابتدایی	پدر: کامیون دار مادر: خانه دار	۵ یا ۶
۱۹	۱۷	تجربی	۴	سیکل	دیپلم	پدر: کشاورز مادر: خانه دار	۴ یا ۵
۲۰	۱۷	تجربی	۵	لیسانس	لیسانس	پدر: تاجر مادر: معلم	۷
۲۱	۱۶	تجربی	۵	دیپلم	دیپلم	پدر: طلافروش مادر: خانه دار	۴ تا ۵
۲۲	۱۷	تجربی	۵	سیکل	سیکل	پدر: تراشکار مادر: خانه دار	۵
۲۳	۱۷	انسانی	۵	ابتدایی	دیپلم	پدر: آزاد مادر: خانه دار	۴ تا ۵
۲۴	۱۷	تجربی	۴	لیسانس	لیسانس	پدر: کارمند مادر: معلم	۵ یا ۶

۴. یافته‌ها

در این پژوهش پس از گردآوری اطلاعات به دسته بندی کدها، مضامین فرعی و اصلی پرداخته شد. هر یک از این مضامین بر اساس آغاز رابطه، میانه رابطه و در نهایت پایان رابطه در مضامین شش گانه زیر دسته بندی می شوند. مضامین اصلی عبارتند از: «تنگی آشیانه زندگی روزمره» و «فضای مجازی زمینه ساز تسهیل روابط جدید ارتباطی» که در بخش آغاز رابطه و «ستایش دخترانه - پرستش پسرانه» و «باز اندیشی در قواعد و هنجارها» در بخش تجارب از رابطه و «رل بی شناخت و کات با شناخت» و «احساس بازی و بازندگی» که در بخش پایان رابطه جای گرفته است. همه ی این درون مایه ها با

یکدیگر در ارتباط بوده و الگویی از تجربه زیسته دختران نوجوان دارای رابطه با جنس مخالف در فضای مجازی را نمایان می‌کند.

۱.۴ تنگی آشیانه زندگی روزمره

کاربرد فضای مجازی برای دختران نوجوان از تجارب جدیدی به شمار می‌رود که در این فضا به کنکاش پرداخته و تجاربی را همگام با دوره نوجوانی کسب می‌کنند. نوجوان در دوره بلوغ به دنبال هیجان و کسب تجربه نو است و محیط خانه و زندگی روزمره را بسیار محدود می‌یابد و با وجود نظارت والدین در تلاش است خود را از قید و بندها رها کند. در بررسی تجربه دختران نوجوان از رابطه با پسران در فضای مجازی، با مطالعه متن مصاحبه‌ها و تحلیل آن، یک مضمون اصلی در قالب «تنگی آشیانه زندگی روزمره» به دست آمد. مضامین فرعی و کدهای آن در قالب جدول زیر به نمایش درآمده است.

جدول شماره ۲: مضمون تنگی آشیانه زندگی روزمره

مضمون اصلی	مضمون فرعی	مفاهیم (کدها)
تنگی آشیانه زندگی روزمره	محدودیت های خانواده	تعصب پدرانه / کنترل خانواده / نگرش منفی والدین به شبکه مجازی / روابط تیره خانوادگی / کنترل نامحسوس خانواده / احساس تنهایی در خلوت شبانه
	رهایی از قید و بندها	رهایی از قفس شیشه‌ای شهر / پرواز از قفس کوچک شهر / پیش به سوی مدرن شدن /

۱.۱.۴ محدودیت های خانواده

خانواده به عنوان کوچکترین و مهم ترین واحد اجتماعی نقش مهم و بسزایی در رشد و توسعه هر فرد و جامعه دارد؛ اما گاهی محدودیت هایی که خانواده ایجاد می‌کند به گمان دختران نوجوان سدی در برابر آنان است که آن‌ها را به پنهان کاری وا می‌دارد. تجربیات دختران نوجوان به خوبی بیانگر این مسئله است که آنان در مقابل نظارت شدید و محدودیت های خانواده دست به پنهان کاری می‌زنند و بعضاً روابط تیره ای با خانواده دارند و به دنیای مجازی به دور از چشم خانواده پناه می‌آورند و آن را راهی جهت رهایی از تنهایی و پر کردن خلوت خود می‌دانند. دختران نوجوان تجربیات خود را این چنین بیان می‌کنند که کنترل پذیر نبودن فضای مجازی نسبت به فضای واقعی جذابیت داشته و روی

آوری آنها را چندین برابر نموده و به طرق مختلف می توانند از نظارت والدین مصون بمانند.

" بابام گوشی برام خریده ولی نمیداره خط داشته باشم. معتقده که همه چی از خط موبایل شروع می شه که طرف زنگ بزنه، شماره بدی و شماره بگیری و با یکی دوست بشی و گولت بزنه (مشارکت کننده شماره ۱)."

۲.۱.۴ رهایی از قید و بندها

مضمون تنگی آشیانه زندگی روزمره دختران نوجوان در عین اینکه نوعی رهایی و آزادی را از هر جنس و شکل می تواند تداعی کند و به طور خاص رهایی از زندگی خانوادگی، برنامه ریزی و زندگی شخصی می تواند باشد. آنان ارزش های اجتماعی بزرگسالان را طرد می کنند و محیطی را که در آن می باشند کوچک و حقیر می دانند در نتیجه در پی تجربه فراتر بر می آیند و در پی آزادی در هر گونه ارتباط می باشند که به نوبه خود ارتباط با جنس مخالف خوشایندتر و دلنشین تر جلوه می کند. مشارکت کنندگان محیط خانه و حتی شهر را همچون قفسی می دانند که از آن گلیزه دارند و برای خلاصی از آن در حال گسترش ارتباطات خود هستند.

"خونه ما مثل سربازخونه است. جو محدودی داره دوست دارم زودتر خلاص بشم خب با فضای مجازی راحت تر از این قید و بندها در میریم (شرکت کننده شماره ۹)."

۲.۴ فضای مجازی زمینه ساز تسهیل روابط جدید ارتباطی

در حال حاضر به واسطه ظهور تکنولوژی های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، محدودیت های زمان و مکان از بین رفته و فرد دیگر به مکان محلی و بومی خود وابسته نیست. فضای مجازی در حال دگرگون ساختن سیمای زندگی روزمره جوامع و به ویژه در میان قشر نوجوان است. گستردگی فضای مجازی باعث شده است که بسیاری از نوجوانان به جای تعاملات و دوستی های رو در رو به سمت دوستی ها و روابط اینترنتی کشیده شوند. بستری که فضای مجازی فراهم کرده است در تعاملات با جنس مخالف نقش بسزایی دارد. مضمون اصلی «فضای مجازی زمینه ساز تسهیل روابط جدید ارتباطی» در برگیرنده سه

مضمون فرعی «ارتباط آسان و گمنامی»، «پرسه زنی در بازار آزاد مجازی» و «شیطنت دخترانه در دنیای مجازی» می باشد.

جدول شماره ۳: مضمون فضای مجازی زمینه ساز تسهیل روابط جدید ارتباطی

مضمون اصلی	مضامین فرعی	مفاهیم (کدها)
فضای مجازی زمینه ساز تسهیل روابط جدید ارتباطی	ارتباط آسان و گمنامی	خلوت شبانه/ پی وی مدرن/ شخصی سازی فضا/ گستردگی بساط مجازی/ دو رویی مجازی/ قشنگی پیام مجازی در رابطه پنهانی/ دسترس پذیری دنیای مجازی
	پرسه زنی در بازار آزاد مجازی	چراغ راهنمای دوستی/ بی بند و باری مجازی/ تور مجازی/ اثبات وجود مجازی/ سبک مدرن رابطه/ کنکاش در دنیای مدرن زنانه/ درد و دل آنلاین/ گلچین مجازی/ جذابیت مجازی/ وسعت سلیقه مجازی/ مجال های شدنی/ از ظاهر مجازی تا باطن واقعی/ رابطه آزاد در چت آزاد/ مبادی آداب در دنیای مجازی
	شیطنت دخترانه در دنیای مجازی	پیگیری مطالب مجازی/ عکس گردانی/ اکانت مجازی/ علاقه مندی مجازی/ لیاقت در رابطه/ کنجکاوی نوجوانی/ تجربه بی واسطه/ شیطنت در خلوت/ مشخصه نوجوانی/ شیطنت کلامی/ دختر مدرن/ تورزنی مجازی/

۱.۲.۴ ارتباط آسان و گمنامی

ارتباط آسان در فضای مجازی خلوت جدیدی را برای افراد، با ایجاد فضای شخصی و خصوصی مهیا می کند و دختران نوجوان با پسران ارتباطات گسترده ای برقرار می کنند که گاهی غیر قابل کنترل است. ارتباط دختران با پسران در قالب پیام های عاشقانه، صحبت های دلنشین و... همه در خلوتی شب معنا می یابد. آنچه در این ارتباط آسان عیان است؛ زیبایی، تنوع، دلپذیری و سیمای پیام ها و تصاویر است که در فضای واقعی ممکن است، نمود پیدا نکند. در پژوهش حاضر نیز شرکت کنندگان به گمنامی و دسترس پذیری، فضای شخصی، گستردگی و همه جانبه بودن، دو رویی فضای مجازی و... اشاره کرده اند که به عنوان عواملی جهت ارتباط آسان در نظر گرفته شده است.

"خب فضای مجازی کلا سر کاری زیاد داره بعضی اوقات از شهری به شهری دیگه است و الکی است و هر موقعی میتونی در ارتباط باشی مثلا من بیشتر شب ها پیام میدم

وقت هایی که دیگه کاری ندارم ولی دوستی واقعی دروغش کمتره و طرفو میبینی و گاهی هم ممکنه آشنا دربیاد (شرکت کننده شماره ۱۶)."

۲.۲.۴ پرسه زنی در بازار آزاد مجازی

دختران نوجوان در فضای مجازی تمام شبکه ها و چت آزاد را پرسه زنی نموده تا با جست و جوی خودسرانه، دنیای زنانه جنسی و جنسیتی خود را معنا ببخشند. چنین دنیایی برای آن ها در حالی که جذابیت، سرگرمی، درد و دل آنلاینی را به همراه دارد؛ در آن خود و سلائق خود را می یابد، دوستی با پسران را شروع می کند، تعبیری جدید از جنس مخالف که دختران در مصاحبه ها از آن یاد می کنند «رل» استعاره ای از "رلشن" به معنای ارتباط و ارتباط گیری است. در پژوهش حاضر نیز همه ی شرکت کنندگان در پژوهش حداقل ۳ ساعت در شبانه روز به گشت و گذار در فضای مجازی مشغول بودند و هر روز ابعاد تازه ای را کشف می نمودند. نوجوانان در این فضا کنجکاوی و روابطی آزاد در فضایی آزاد و به دور از محدودیت های دنیای واقعی را تجربه می کنند.

" چت میکنی و هر چی بخوای میگی مخصوصا تووی گروه های چت آزاد و برای سرگرمی خوبه اصلا میشه سرگرم شد و بعدش طرفو بلاک کرد و تمومش کنی. فضای مجازی سرگرم کننده است و هر وقت هم نخواستی برای مدتی از تووش درمیای خیلی استفاده ها هم داره مثلا تلگرام و اینستا و آهنگ ها و جوک های جدید رو دانلود کنم (شرکت کننده شماره ۱۵)."

۳.۲.۴ شیطنت دخترانه در دنیای مجازی

در دنیای مجازی شیطنت دخترانه به سراغ افراد می آید تا شنیده ها، تجربیات، ناگفته ها و ... بیرونی را بی واسطه، خود تجربه کنند. نوعی شیطنت دخترانه آن ها را در مسیر ارتباط با پسران و در جستجوی خود به لحاظ زیستی و عاطفی و حتی جسمی قرار می دهد که چه تفاوتی با پسران دارند و چگونه خود را در قالب هنجارهای جنسیتی معنا و تعریف می کنند. این شیطنت از گرفتن ارتباط با پسران تا سروکار گذاشتن و... می تواند باشد. در این شیطنت عکس ها و پیام ها به تدریج رد و بدل می شود. در پژوهش حاضر نیز دختران نوجوان روزانه بین ۳ تا ۷ ساعت را در فضای مجازی سپری می کنند و مدام در حال

کنکاش در دنیای مدرن و بی حد و مرز مجازی هستند. در این بین خلق دخترانه آنان را به سمت پیگیری مداوم مطالب مجازی، ردو بدل کردن عکس‌های متنوع با جنس مخالف، تجربه بی واسطه در فضای مجازی، شیطنت‌های کلامی و... پیش می‌برد.

"میدونی یک شیطنته... به قول گفتنی کله ما باد داره. میخوایم بگیم ما شاخیم و نمیترسیم دیگه و گرنه دوستی‌های فضای مجازی که هیچ کدوم به ازدواج کشیده نمیشه و خودم هم میدونم ولی یه جور شاخ شدن" (شرکت کننده شماره ۲).

۳.۴ ستایش دخترانه - پرستش پسرانه

دختران نوجوان در تماس با یک نفر از جنس مخالف و البته در محدوده سنی خود او، در هاله‌ای از شورمندی قرار می‌گیرند و به تدریج، هم با میل شدید از درون و هم با فشار گروه همسالان از برون، به جنس مخالف نزدیک و با او صمیمی تر می‌شوند و با او قرار می‌گذارند و دور از چشم اطرافیان و والدین، به گفت و گوهای عاشقانه می‌پردازد. گفته‌هایی شورانگیز، آمیخته با احساسات لطیف و رمانتیک که از احساس نوجوانی نشات می‌گیرد. گرایش به جنس مخالف در آن‌ها بیشتر از آن‌که جنبه عقلانی داشته باشد جنبه احساسی و گرایش به تجربه دارد. بر این اساس، مضمون اصلی «ستایش دخترانه - پرستش پسرانه» در برگیرنده چهار مضمون فرعی «تسری رابطه مجازی به واقعی»، «سخاوت مردانه - دلربایی دخترانه»، «نمایش منش دخترانه» و «انتظار ایفای نقش همسرانه» می‌باشد.

جدول شماره ۴: مضمون ستایش دخترانه - پرستش پسرانه

مضمون اصلی	مضامین فرعی	مفاهیم (کدها)
ستایش دخترانه - پرستش پسرانه	تسری رابطه مجازی به واقعی	حس غریب / ترفند ملاقات / قرار لاکچری ها / بهانه دیدار / خاطر خواهی / حرص دیدار / احساس سرخوشی / دیدار یواشکی / دیدار هفته به هفته / ناپختگی در دیدار اولیه / رابطه خوشگذرانی / دیدار آشکار / مبنای دیدار پنهان / خلوت اطراف شهر / مکان‌های روتین دیدار / کوه آشنایی / گوشی بستر ارتباط / قرار پنهانی چغا /
	سخاوت مردانه - دلربایی دخترانه	اغواکنندگی دوستی / آویزان بودن / سخاوت مردانه / مرام مردانه / مبادله / رابطه سخاوت مندانه / هدیه لاکچری / بی رقیب بودن لاکچر ها / رابطه برد برد / جای خالی پشتوانه / جذب پسر با ترفند دخترانه / مبادله دوستی با هدیه / پناه تنهایی دختر / هدیه پنهانی / دلربایی مجازی / هدیه بهانه‌ی

روئیت دختر/ رابطه مادی/ یکتایی پسر/ از قلب تا قیافه/ استقلال فکری/ مرد زندگی/ استقلال مردانه/ دید مجنون وار/ پسر زبان باز/ محبت کلامی/ ناز دخترانه/ خودنمایی دختر		
قدرت نمایی مجازی/ شکستن شاخ مجازی/ تعهد نانوشته/ قضاوت دیگران/ به رخ کشیدن رابطه/ وفاداری دختر/ رونمایی از شاخ مجازی/ رل اختصاصی/ مطرح شدن با مطرح ها/ فخر فروشی در رابطه/ حس بالیدن/ ملاک ظاهر و قیافه/	نمایش منش دخترانه/ فخر فروشی	
حس مالکیت/ غیرت مردانه/ یافتن حامی/ سلطه پسر بر دختر/ به رخ کشیدن قدرت مردانه/ تعصب مردانه/ انتظار دخترانه/ دختر مجنون رابطه/ معیار اخلاق/ بیجا آورد آیین ها/ مرد زندگی من/ بیجا آوردن مراسمات/ معیارهای موازی/ مرد آرزوها/ اسب سفید رویاها/ نیت مندی رابطه/ به دنبال اسب آرزوها/ پشتیبان دائم/ رویا پردازی آینده/ شایدهای بی پایان/ ازدواج راه رهایی/ آینده نگری/ اسب سرکش آرزوهای دختر/	انتظار ایفای نقش همسرانه	

۱.۳.۴ تسری رابطه مجازی به واقعی

تسری رابطه در قالب ملاقات، بهانه دیدار، دیدار یواشکی، دیدار هفته به هفته، دیدار پنهانی حتی در خلوت اطراف شهر شکل می گیرد. آنچه مبنای این قرار ملاقات می باشد خاطر خواهی و دیدار عینی و احساس خوشگذرانی است. ابتدا در دنیای مجازی پیوند دوستی با جنس مخالف جوانه می زند اما با پیشروی ارتباطات مجازی رابطه با جنس مخالف و قرار ملاقات به فضای بیرونی و واقعی تسری می یابد. مشارکت کنندگان در پژوهش حاضر عنوان نمودند که فضای مجازی زمینه مساعدی را جهت قرارهای پنهانی و به دور از چشم خانواده پدیدآورده است و دوستی با جنس مخالف از فضای مجازی به دنیای واقعی کشیده می شود. همه مشارکت کنندگان قرارهای پنهانی و در خلوت را با جنس مخالف تجربه کرده بودند که فضای مجازی بستری جهت راحتی ملاقات ها در دنیای واقعی فراهم نموده بود.

"خب دوستی مجازی به واقعی کشیده میشه البته نه همش ها... اونایی که ما بخوایم. یعنی بستگی داره دنبال چی باشی... اونایی که صحبت کنی ببینی می ارزه رو خب تو بیرون قرار میزاری میبینی" (شرکت کننده شماره ۲).

۲.۳.۴ سخاوت مردانه - دلربایی دخترانه

در مضمون سخاوت مردانه - دلربایی دخترانه، آنچه در بحث فرهنگ و هنجارهای جنسیتی رسمی جامعه حاکم است قدرت مردانه و عاطفه زنانه است. در پژوهش حاضر مشارکت کنندگان ارتباط با جنس مخالف را اکثراً به علت داشتن سخاوت مردانه در آن‌ها ادامه دادند و تا جایی که به روابط مبادله‌ای آنها لطمه‌ای وارد نشود و در این روابط به دنبال جذب جنس مخالف با ترفندهای دخترانه بودند و به افرادی که خلیات مردانه را از دیدگاه آنان داشتند جذب می‌شدند. در نهایت سخاوت و استقلال مردانه را مهمترین عامل در ارتباط با جنس مخالف تشریح نمودند.

"کلا از پسرای غدی که پا نمیدن خوشم میاد اتفاقاً اینا از اون پا بده‌ها هستند فقط فکر میکنند پا نمیدند. یه ذره دخترونه دلربایی کنی پا میدن. خیلی حس خوبی به دوست پسر دارم و باهاش راحت‌تر مثلاً یکی از ویژگی‌هایش اینه که به هر مناسبتی باشه برام کادو میخره و منم براش میخرم. لارجه و مرد مرد. یجورایی ترفند زدم تا تورش کردم (شرکت کننده شماره ۶)"

۳.۳.۴ نمایش منش دخترانه

در برخی از نوجوانان داشتن یک دوست محبوب و جذاب غیر همجنس، راهی برای کسب منزلت از سوی همسالان، مطرح شدن، فخر فروشی به همسالان و قدرت‌نمایی می‌باشد. در این پژوهش دختران نوجوان دوستان جنس مخالف خود را بی‌همتاییانی دانسته‌اند که در هر شرایطی به تمجید از آنان می‌پردازند. بخصوص با توجه به تغییر ارزش‌ها و هنجارها در جامعه ایران و پررنگ بودن نقش گروه همسالان در دوران نوجوانی دختران در پی فخرفروشی در رابطه و نمایش توانایی برقراری ارتباط با دیگران جهت دریافت شان بیشتر در همسالان و تثبیت خود می‌باشند. اکثر مشارکت‌کنندگان در این پژوهش در رابطه خود ملاک‌های ظاهری را پررنگ می‌دانند و به همین ترتیب خلق و خصلت دخترانه خود را در روابط با دیگران هویدا می‌کنند.

"... شاخ بازیه... مثلاً با این که دوست بودم شاخ بروجرد بود. باید با یکی باشی که سطحش بالا باشه و شاخ باشه تا خودتم شاخ بشی. اینطوری همه میان سمت تو. آدم شاخ دنبال هر کسی نمیره برای همین باهاش میری بالا و سطح خودتم میره بالا. لاکچری میشی

تجربه دختران نوجوان از رابطه با جنس مخالف ... (منصور فتحی و دیگران) ۲۶۷

و دوستان هم روت حساب می کنند یجورایی فخر فروشی به اوناست (شرکت کننده شماره ۱۶)."

۴.۳.۴ انتظار ایفای نقش همسرانه

از آنجایی که شکل گیری ارتباط دختران و پسران در پاسخ به بلوغ زیستی آن ها می باشد بلوغ اجتماعی شان را نیز تداعی می کند؛ به عبارتی وقتی در مرحله ملاقات با همدیگر می رسند و در مقابل جنس مخالف قرار می گیرند تعریفشان از یکدیگر نقش همسری است. در پژوهش حاضر نیز اکثر شرکت کنندگان در دوستی با جنس مخالف در حال ایفای نمادین نقش همسرانه هستند و انتظار ایفای نقش همسرانه را از یکدیگر دارند. حتی در رابطه از یکدیگر انتظار تعهدی در چارچوب زندگی زناشویی را دارند و تنها مسائل جنسی را در حال حاضر به صورت تابویی می دانند که در روابط ملزم به رعایت آن می باشند.

"من به عنوان نامزد بهش نگاه میکنم حتی گاهی بعضی جاها رو که دوست نداره ولی اون فکر نمیکنم اصلا به ازدواج فکر کنه، ولی فکر میکنه من زنشم اینقدر امر و نهی میکنه ولی این رفتارشو دوست دارم (شرکت کننده شماره ۲)."

۴.۴ باز اندیشی در قواعد و هنجارهای دخترانه

در راستای ارتباط دختران و پسران آنچه در فضای آنلاین مجازی اتفاق می افتد مبادی نوعی آداب خاصی است که بر آن حاکم است. ملاقات در داخل ماشین، در کوه و پارک ها همه سطحی از حریم ها را برای دختران رقم می زند البته آنچه در این میان مهم است مبادله عاطفه و احساسات از جنس با هم بودن و با هم خوشگذرانی کردن است. چنین شکل گیری ارتباطی به نوبه خود به بازتعریف هویت های هنجاری آن ها منجر می شود. در پژوهش حاضر نیز مشارکت کنندگان در حال بازاندیشی در هنجارهای سنتی حاکم بر روابط می باشند در این تحقیق مضمون اصلی «باز اندیشی در قواعد و هنجارهای دخترانه» از دو مضمون فرعی با عنوان های «نگهداشت حریم های رابطه با پسران مخالف» و «بازتعریف هنجارها» تشکیل شده است که هر کدام از این مضامین فرعی دارای کدهایی هستند که به آنها اشاره شده است.

جدول شماره ۵: مضمون بازاندیشی در قواعد و هنجارهای دخترانه

مضمون اصلی	مضامین فرعی	مفاهیم (کدها)
بازاندیشی در قواعد و هنجارهای دخترانه	نگهداشت حریم های رابطه با پسران	رعایت مبادی آداب در فضای مجازی/پا را از گلیم فراتر نگذاشتن/ نرفتن به خانه دوست پسر/ محدود شدن رابطه به دیدار در ماشین و فضاهای عمومی/ خوش گذرانی بدون محدودیت/ معاشقه در خلوت/ تحقق خواسته ها / خواستگاری روی فرش پدر
	بازتعریف هنجارها	تعریف دختر خوب و اجتماعی/ تخطی از قانون ذهنی دختر / مناسک پذیرایی/ دوست اجتماعی در دنیای مدرن/ آشنایی ریشه دار/ جسور در رابطه/ تحقق خواسته ها/ تخطی از عادت های ذهنی/ شکستن هنجارهای سنتی/ نامزد غیر رسمی / تخطی از قانون ذهنی دختر/ دوست اجتماعی در دنیای مدرن/ نامزد غیر رسمی/ آشنایی ریشه دار/ تعریف دختر اجتماعی

۱.۴.۴ نگهداشت حریم های رابطه با پسران

در جامعه ما با توجه به گستردگی فضای مجازی و تناقض اطلاعات و مرزهای مطرح شده در دنیای واقعی و فضای مجازی دختران و پسران نوجوان را در تشخیص محدوده ها و ارزش ها دچار ابهام کرده است. در این فضا نوجوانان هر کدام با توجه به ارزش ها و محدوده زندگی شخصی و خانوادگی مرزی را در رابطه با جنس مخالف برای خود تعریف می کنند و در این روابط سطوح و محدوده نانوشته مشخصی دارند که سطح و حدود هر فرد ممکن است با دیگری متفاوت باشد. در پژوهش حاضر نیز مشارکت کنندگان در رابطه با جنس مخالف با توجه به موازین خانوادگی و محدودیت هایی که در شهرهای کوچک در خصوص هنجارها و کنترل غیر رسمی وجود دارد حدودی را برای خود تعیین کرده و طبق همان حدود و قوانین ذهنی خود، با جنس مخالف رابطه داشتند.

" هر کس مرزش بستگی به خودش داره حد و مرز من اینه که در مدرسه بینمش یا نهایت بتونم بیچونم و یه بعد از ظهر جایی بینمش و بیشتر پیام میدم (شرکت کننده شماره ۷)."

۲.۴.۴ بازتعریف هنجارها

با نفوذ روزافزون اینترنت شاهد در هم شکستن مرزبندی های سنتی در زمینه ی دوستی و ارتباط با جنس مخالف هستیم و اینترنتی شدن روابط اجتماعی بیانگر این واقعیت است که

دوستی های مجازی با تغییرات ساختاری و اجتماعی در حال تبدیل شدن به فرهنگی پذیرفته شده است و نوجوانان در حال باز تعریف هنجارها هستند و محدودیت هایی که در گذشته وجود داشته از بین رفته و افراد از فرصت و امکان بیشتری برای ارتباط با دیگران برخوردارند. در پژوهش حاضر مشارکت کنندگان دوستی با جنس مخالف را مثبت قلمداد می کنند و خود در حال بازتعریف مفاهیم و هنجارهای اجتماعی هستند و برای تخطی از هنجارهای سنتی دلایل به ظاهر قانع کننده ای را برای خود بیان می کنند و معتقدند که یکسری از مسائلی که در شهر های کوچک به عنوان تابویی مطرح شده است در شهر های بزرگ در حال تبدیل شدن به هنجار می باشد و باید در چارچوب خاص خود با اجتماع پیشروی داشته باشند.

" دوست پسر داشتن عالم خودشو داره خیلی حس و حالش فرق دار تجربه جدیدیه. مخصوصا الان تو جامعه ما خیلی املیه که پیش دوستات رل نداشته باشی و بی کلاسیه و گرنه مثل قدیم که برای ازدواج نیست چون خیلی برای ما زوده. بیشتر برای رو کم کردن بقیه است (شرکت کننده شماره ۱۸)."

۵.۴ رل بی شناخت و کات با شناخت

در پژوهش حاضر واژه «رل» اصطلاحی است که در بین نوجوانان برای برقراری رابطه دوستی با جنس مخالف استفاده می شود. «کات» اصطلاحی در بین نوجوانان دختر است که برای پایان رابطه استفاده می گردد. اکثر شرکت کنندگان در پژوهش بیان نمودند که ارتباط اولیه با جنس مخالف تنها از روی احساسات و هیجانات و به خصوص تحت تاثیر جمع همسالان بوده است و اکثرا پس از گذشت مدتی و حاصل شدن شناخت و غالب شدن تفکر منطقی به رابطه مجازی یا واقعی پایان داده اند. بنابراین روابط بدون شناخت آغاز شده و با شناخت طرفین پایان می یابد. مضمون کلی «رل بی شناخت و کات با شناخت» دارای دو مضمون فرعی «سیالیت رابطه» و «پایان رابطه» با پسران می باشد و هر کدام دارای کدهایی در زیر مجموعه خود هستند.

جدول شماره ۶- مضمون رل بی شناخت و کات با شناخت

مضمون اصلی	مضامین فرعی	مفاهیم (کدها)
رل بی شناخت و کات با شناخت	سیالیت رابطه دوستی	روابط ناپایدار/ رل کات های مقطعی/ دوستی بدون تعهد/ در رفتن حساب رابطه/ غلبه عقل بر قلب/ سرو ته یک کرباس بودن پسرها
	پایان رابطه دوستی	عدم تفاهم فرهنگی/ قابل ندانستن/ سوزاندن خاطرات/ پایان دیدار/ قهر و آشتی متناوب/ کات های مقتضای شرایط/ نداشتن تعصب و غیرت مردانه/ تفاوت در تفکراولیه/

۱.۵.۴ سیالیت رابطه دوستی

بسیاری از نوجوانان به دلیل فضای آزادی که شبکه های اجتماعی در اختیارشان قرار می دهد، وارد روابط متعددی می شوند و تصور می کنند که این نوع رابطه ها صرفاً یک سرگرمی است و مسئولیتی را متوجه خود نمی کنند. در این پژوهش مشارکت کنندگان به سیال بودن روابط نیز اشاره نمودند که در روابط با جنس مخالف تعهد و پایبندی وجود ندارد و دوستی های مجازی که بعضاً به دنیای واقعی کشیده می شود افزایش می یابد و به صورت مقطعی وارد روابط ناپایداری می شوند. کدهایی مثل روابط ناپایدار، دوستی های مقطعی، دوستی بدون تعهد و مسئولیت پذیری و تنوع طلبی در رابطه را مطرح نموده اند. در نتیجه سیال بودن روابط با جنس مخالف به دلیل عدم تعهد که اغلب بیان نمودند رایج است.

"خب تویه فضای مجازی خیلی پایبند چیزی نیستی و بی هدفه مثلاً یک ساعت چت میکنی و بعدش طرفو بلاکش میکنی. بین الان لاکچری یعنی دوستای باکلاس داشته باشی و تعهدی هم به هیچ کدوم نداری مخصوصاً تووی فضای مجازی فقط در حد دوستیه (شرکت کننده شماره ۲۴)."

۲.۵.۴ پایان رابطه دوستی

هر دو جنس برای دست یابی به نیازها و خواسته های خود که به طرز فاحشی از هم متفاوت است وارد این روابط می شوند. آنچه که اغلب پسرها را وارد چنین روابطی می کند معمولاً جنبه جنسی ارتباط با جنس مخالف است نه صرف تامین نیازهای عاطفی، در این میان دخترها معمولاً بسته به نیازهای عاطفی، احساسی و حمایتی خود جذب چنین

روابطی می شوند. بنابراین با این اختلاف فاحشی که دارند روابط مقطعی و ناپایداری دارند که پایان می یابد در این روابط به زعم باومن تعهدی ندارند و به محض مواجه شدن با فرد مناسب تر که از نظر فرهنگی و معیار مورد نظر نوجوان با سطح معیارهای ذهنی وی همخوانی داشته باشد رابطه قبلی پایان می یابد و وارد رابطه جدیدی می شوند. در این پژوهش مشارکت کنندگان دلایل مختلفی را برای پایان رابطه ذکر کرده اند. اکثر مشارکت کنندگان نداشتن خلق مردانه مثل غیرت، سخاوت و استقلال مردانه را دلیل پایان رابطه دانسته اند ولی آنچه مسلم است پایان رابطه زودگذر نوجوانی است.

" قول میداد که منو بگیره اما هیچ غیرتی روی من نداشت و الکی میگفت و راحت ولم کرد رفت با یکی دیگه. من غیرت برام خیلی مهمه. روی من تعصبی نداشت می خواست با همه دوستانش دوست بشم. دروغ میگفت که از من خوشش اومده و دوستم داره فقط میخواست که یک مدت با من باشه همین (شرکت کننده شماره ۳)".

۶.۴ احساس بازی و بازندگی در رابطه دوستی

در این پژوهش مشارکت کنندگان پیامدهای مثبت و منفی رابطه را بیان نمودند و طبق اظهارات آنان پیامدهای رابطه در دو مضمون فرعی قرار داده شد. "احساس بازی و بازندگی" در رابطه با جنس مخالف را به عنوان مضمون اصلی و "کسب تجربه رهایی از تنهایی" و "هزینه های رابطه" را به عنوان مضمون های فرعی قرار گرفتند.

جدول شماره ۷- مضمون احساس بازی و بازندگی

مضمون اصلی	مضامین فرعی	مفاهیم (کدها)
احساس بازی و بازندگی در رابطه دوستی	کسب تجربه رهایی از تنهایی	محک رابطه / آینه سازی روابط / تاثیر همسالان / اثبات وجود / مهارت در دوستیابی / رهایی از تنهایی / گذراندن اوقات فراغت / تفریح و سرگرمی / جبران خلاء عاطفی / عشق دو طرفه / شناخت نسبت به جنس مخالف / تبادل تجارب و اطلاعات
	هزینه های رابطه	شوک عاطفی / بی اعتمادی / افت تحصیلی / دل مشغولی / عدم تمرکز / تجربه ناگوار / واماندن از زندگی / بلا تکلیفی توام با ترس / کابوس رابطه / استرس / ترس از افشای رابطه / بدبینی به جامعه و دین / تحریف باورهای مذهبی در خصوص توجیه رابطه / دل بستگی پوچ / اعتیاد مجازی / وجدان درد مقطعی

۱.۶.۴ کسب تجربه و رهایی از تنهایی

رابطه با جنس مخالف بخشی از روابط انسانی و اجتماعی است و در ابعاد گوناگون در زندگی فرد تاثیر دارد. در پژوهش حاضر مشارکت کنندگان بیشترین انگیزه از رابطه با پسران را رهایی از تنهایی ذکر کرده که در این میان نیز نقش گروه همسالان در رابطه با جنس مخالف بسیار پررنگ می باشد و اکثراً به دلیل زودبآوری، حس محبت، فداکاری و تاثیر مستقیم و غیر مستقیم دوستان به این روابط کشش می یابند.

"دوستی با یک پسر خیلی فرق داره و جذابتره و یک تجربه جدیده. خب با یک پسر راحت میشه بری بیرون و با ماشینش میریم اطراف شهر و ... ولی با یک دختر که همیشه رفت نهایت بریم یه خیابان اونطرف تر ولی با یک پسر میریم دور دور و تفریح و تویه ماشین همدیگر رو بغل کنیم و... (شرکت کننده شماره ۴)."

۲.۶.۴ هزینه های رابطه

رابطه نادرست و آموزش ندیده با جنس مخالف پیامدهای منفی برای فرد دارد و زمینه بروز مشکلاتی برای فرد و جامعه است. احساس سرخوردگی و سرشکستگی و بدبینی نسبت به جنس مخالف، احساس گناه و پشیمانی، تمایل به گوشه گیری، تنهایی، افسردگی، افت تحصیلی و ... از جمله آسیب هایی است که مشارکت کنندگان به عنوان پیامدهای منفی رابطه با جنس مخالف در کنار مزایای آن بیان نمودند.

"خانواده خیلی بهم بی اعتماد شدند و تکون هم که میخورم مامانم سرکوفتم میزنه و جدیداً هر جا هم میرم باهام میاد و منو میپاد. از نظر عاطفی و روحی واقعا اوضاع خوبی ندارم. با این اوضاع خیلی نمیتونم درس بخونم و علاقه ندارم و مدام به اون فکر میکنم میخوام درس بخونم میاد جلوی چشمم و تمرکز ندارم (شرکت کننده شماره ۱۰)."

۵. بحث و نتیجه گیری

بررسی به عمل آمده پیرامون تجربه دختران مقطع متوسطه شهر بروجرد از عضویت در شبکه های مجازی و ارتباط با پسران در قالب دوستی، به نحوی بیانگر آن است که این دختران به سن بلوغ رسیده، محیط خانه و حتی شهر را همچون قفسی می دانند که از آن گلایه دارند و برای خلاصی از آن در حال گسترش ارتباطات خود هستند. شایان ذکر است

در جوامع سنتی هویت یابی دختران نوجوان عمدتاً منفعلانه و مبتنی بر جنسیت بود و توسط سنت و نهادهای اجتماعی و هنجارهایی که نظام معنایی مشخصی را تولید می کردند شکل می گرفت. اکنون تحت تأثیر عرصه انبوه منابع اجتماعی و فرهنگی هویت آفرین نظیر رسانه ها و وسعت یافتن روابط اجتماعی آزادی و استقلال نسبی آنها در خانواده صورتی فعالانه و قابل تامل به خود گرفته است. آنان به هر شیوه ای متوسل می شوند تا تجربه ای نو کشف کنند و به صورت آشکارا یا پنهان از قید و بندهای سنتی و شهر کوچک رهایی یابند. در واقع فضای مجازی تسهیل روابط جدیدی است. همه شرکت کنندگان اظهار داشتند که فضای مجازی قاعده خاصی ندارد و ضمن اینکه رابطه های پنهانی در فضای مجازی گسترده می باشد. به تعبیر گیدنز به پدیده های جدایی زمان و مکان و روابط پیچیده میان آن ها بر می گردد. در نتیجه ویژگی های فضای مدرن باعث ارتباط بیشتر دختران با جنس مخالف شده است و فضایی گسترده و در دسترس جهانی در اختیار نوجوانان می باشد. از دیگر مضامین فرعی، پرسه زنی های مجازی و بی هدف است. همه ی شرکت کنندگان عادت زیادی به گشت و گذار بی هدف در دنیای مجازی داشتند. اغلب مشارکت کنندگان بیان نمودند که در دنیای مجازی روابط را بی واسطه تجربه می کنند و به دنبال سلاقی و علاقه مندی های خود در دنیای مجازی هستند. طبق نظریه گافمن می توان بیان داشت که افراد در دنیای مجازی دو گونه هویت دارند، هویت آفلاین که در واقع معادل هویت واقعی و عینی ماست و هویت آنلاین بسیار انعطاف پذیرتر است و منظور از آن هویتی است که کاربران اینترنتی در اجتماع های مجازی برای خود پایه ریزی می کنند. افراد از راه هویت های آنلاین خودشان را به هر نحوی معرفی می کنند و به کنکاش می پردازند (گافمن، ۱۳۹۱).

ارتباط آسان در فضای مجازی خلوت جدیدی را برای افراد مهیا می کند و دختران نوجوان با پسران ارتباطات گسترده ای برقرار می کنند که گاهی غیر قابل کنترل است. در پژوهش حاضر نیز شرکت کنندگان به گمنامی و دسترس پذیری، فضای شخصی، گستردگی و همه جانبه بودن، دو رویی فضای مجازی و... اشاره کرده اند که به عنوان عواملی جهت ارتباط آسان در نظر گرفته شده است. با توجه به ارتباط آسان و زمان مند شبانه فضای مجازی در هر خانه ای و نیز برای دختران در هر موقعیت اجتماعی و از طرفی بر خط بودن (آنلاین بودن) دختران و پسران در پاسی از شب به معنای بیداری و امکان ارتباط است. هدف در این آنلاینی فضا، پرسه زنی در بازار آزاد مجازی است؛ در فضای

مجازی تمام شبکه‌ها و چت آزاد را پرده زنی نموده تا با جست‌وجوهای خود دنیای زنانه جنس و جنسیت خود را معنا ببخشند.

وقتی دختران در فضای واقعی منزل، محیط اجتماعی و مدرسه احساس کنترل و محدودیت نمایند و از طرفی تکنولوژی فضای مجازی امکان ارتباط را ایجاد کند، وارد رابطه با جنس مخالف می‌شوند. دختران نوجوان در تماس با یک نفر از جنس مخالف و البته در محدوده سنی خود او، در هاله‌ای از شورمندی قرار می‌گیرند و به تدریج، هم با او میل شدید از درون و هم با فشار گروه همسالان از برون، به جنس مخالف نزدیک و با او صمیمی‌تر می‌شوند و با او قرار می‌گذارند و دور از چشم اطرافیان و والدین، به گفت‌وگوهای عاشقانه می‌پردازد. گفته‌هایی شورانگیز، آمیخته با احساسات لطیف و رمانتیک که از احساس نوجوانی نشأت می‌گیرد. گرایش به جنس مخالف در آن‌ها بیشتر از آن‌ها که جنبه عقلانی داشته باشد جنبه احساسی و گرایش به تجربه دارد.

دختران شهر بروجرد نیز عنوان نمودند که فضای مجازی زمینه مساعدی را جهت قرارهای پنهانی و به دور از چشم خانواده پدیدآورده است و دوستی با جنس مخالف از فضای مجازی به دنیای واقعی کشیده می‌شود. همه‌ی مشارکت‌کنندگان قرارهای پنهانی و در خلوت را با جنس مخالف تجربه کرده بودند که فضای مجازی بستری جهت راحتی ملاقات‌ها در دنیای واقعی فراهم نموده بود.

ارتباط با جنس مخالف از دوران بلوغ، احساس نیاز می‌شود. خاطرخواهی و تمایل به ارتباط با غیرهمجنس در نوجوانی طبیعی است و نوجوانان با فشار زیادی برای داشتن رابطه با جنس مخالف روبرو هستند. در مضمون سخاوت مردانه-دلربایی دخترانه نیز آنچه در بحث فرهنگ و هنجارهای جنسیتی رسمی جامعه حاکم است قدرت مردانه و عاطفه زنانه است، در کلیشه‌های جنسیتی جامعه ایرانی مردان مظهرسخت‌کوشی، تلاش، قدرت و زنان مرکز احساسات، ارتباطات، وابستگی، حمایتگری، مادری و... شناخته می‌شوند. چنین کلیشه‌های جنسیتی پسرانه مبنای مهمی برای رل زدن‌های دختران محسوب می‌شود، پسری از جنس مرد غیرتمند و اشراف‌زاده که در بیان آن‌ها «پسر لاکچری» گفته می‌شود. پسران لاکچری طرفداران و خاطرخواهان بسیاری در فضاهای مجازی و واقعی دارند؛ آن‌ها آرزوها و تمنیات دختران را برآورده می‌سازند. در پژوهش حاضر مشارکت‌کنندگان ارتباط با جنس مخالف را اکثراً به علت داشتن سخاوت مردانه در آن‌ها ادامه دادند و تا

جایی که به روابط مبادله ای آنها لطمه ای وارد نشود و در این روابط به دنبال جذب جنس مخالف با ترفندهای دخترانه بودند و به افرادی لاکچری که خلیقات مردانه را از دیدگاه آنان داشتند جذب می شدند. در نهایت سخاوت و استقلال مردانه را مهمترین عامل در ارتباط با جنس مخالف تشریح نمودند.

در برخی از نوجوانان داشتن یک دوست محبوب و جذاب غیر همجنس، راهی برای کسب منزلت از سوی همسالان، مطرح شدن، فخر فروشی به همسالان و قدرت نمایی می باشد. شکل گیری رابطه بین دختران و پسران همچنان که در فضای واقعی نمود پیدا می کند، در شکل گیری دیگر حالات نمایش و به رخ کشیدن رابطه بر دیگر همسالان خود می باشد. بدین ترتیب یکی از چشمگیرترین تغییرات تحولی دوران نوجوانی گسترش فعالیت با افراد جنس مخالف است. در جامعه ی کنونی ما نوجوانان (بهخصوص دختران نوجوان) با آزادی های نسبی که نسبت به نوجوانان گذشته یافته اند و نیز گسترش روز افزون فضای مجازی، در پی تجربه نوع جدید و پرهیجان تری از عاطفه در روابط هستند و این احساسات متفاوت در دنیای واقعی و مجازی از دوست غیر همجنس دریافت می شود. در این پژوهش دختران نوجوان دوستان جنس مخالف خود را بی همتایانی دانسته که در هر شرایطی به تمجید از آنان می پردازند. بهخصوص با توجه به تغییر ارزش ها و هنجارها در جامعه ی ایران و پررنگ بودن نقش گروه همسالان در دوران نوجوانی دختران در پی فخرفروشی در رابطه و نمایش توانایی برقراری ارتباط با دیگران جهت دریافت شان بیشتر در همسالان و تثبیت خود می باشند. اکثر مشارکت کنندگان در این پژوهش در رابطه خود ملاک های ظاهری را پررنگ می دانند و به همین ترتیب خلق و خصلت دخترانه خود را در روابط با دیگران هویدا می کنند.

از آنجایی که شکل گیری ارتباط دختران و پسران در پاسخ به بلوغ زیستی آن ها می باشد بلوغ اجتماعی شان را نیز تداعی می کند؛ به عبارتی وقتی در مرحله ملاقات با همدیگر می رسند و در مقابل جنس مخالف قرار می گیرند تعریفشان از یکدیگر نقش همسری است. در پژوهش حاضر نیز اکثر شرکت کنندگان در دوستی با جنس مخالف در حال ایفای نمادین نقش همسرانه هستند و انتظار ایفای نقش همسرانه را از یکدیگر دارند. حتی در رابطه از یکدیگر انتظار تعهدی در چارچوب زندگی زناشویی را دارند و تنها مسائل جنسی را در حال حاضر به صورت تابویی می دانند که در روابط ملزم به رعایت آن

می باشند. مطابق با نظریه یادگیری اجتماعی، افراد نقش های وابسته به جنسیت را می آموزند و رفتارهای خاص مربوط به جنسیت را در رابطه با جنس مخالف انجام می دهند. همچنین در این پژوهش دختران و پسران مطابق با کلیشه های جنسیتی خود عمل می کردند و انتظار ایفای نقش همسرانه از یکدیگر داشتند.

اکثر دختران به دنبال یک پشتوانه و حامی در رابطه خود هستند و خصالت یک مرد واقعی را در سخاوت او می دانند. اغلب مشارکت کنندگان رابطه را یک مبادله می دانند. همه مشارکت کنندگان در پی ارتباط محبت آمیز کلامی با فردی هستند که مرد زندگی آنها باشد و پس از رابطه دید مجنون واری به فرد مورد علاقه خود می یابند. آنها معتقدند که یک دختر توانایی دلربایی از یک پسر را به شیوه های مختلف دارند و به نوعی خود نمایی در رابطه می کند تا فرد مورد علاقه را جذب کند. مطابق با نظریه مبادله بلا می توان بیان داشت که مبادله اجتماعی در روابط حاکم است. مبادله اجتماعی از سه جهت مهم با مبادله اقتصادی تفاوت دارد. ۱- در رابطه با جنس مخالف، مبادله نه کالاها که هدایا می باشند. دادن هدیه کنش خودخواهانه سخاوت است که در آن نیاز در گیرنده ایجاد می شود که با چیزی مطلوب دهنده آن را جبران کند. هر دو طرف مبادله مایلند خدمات بیشتری ارائه دهند تا دیگری را برانگیزند که عرضه خود را افزایش دهند. به عبارت دیگر هدیه در رابطه ابراز دگرخواهی نیست بلکه راهی برای اعمال قدرت بر دیگری است. ۲- شرایط مبادله نامشخص است. یک طرف چیزی ارائه می کند که دیگری آن را ارج می نهد، بدون اینکه بدانند طرف مقابلش چگونه یا کی این لطف را برمی گرداند. ۳- این مبادله مورد محاسبه ابزاری قرار نمی گیرد. رابطه های برد-برد پایداری بیشتری دارند. در این پژوهش اکثر مشارکت کنندگان هدیه را عامل مهمی در رابطه می دانستند در واقع هدیه شکلی از مبادله اجتماعی است که همبستگی اجتماعی را تقویت می کند و این وظیفه را در گیرنده ایجاد می کند که آن را جبران کند. مبادلات اجتماعی به صورت کنش های سخاوتمندانه نسبت به آنهایی که دوستشان داریم و مورد اعتماد هستند، تجربه می شوند (حاجی زاده، ۱۳۹۴).

از مضامین اصلی دیگر در پژوهش، بازاندیشی در قواعد و هنجارها است که شامل نگهداشت حریم های رابطه با جنس مخالف و بازتعریف هنجارها می باشد. در جامعه ایران هنجارهای جنسیتی به گونه ای در دختران نهادینه می شوند که مرزها و ارتباط با جنس مخالف با ارزش های دینی و خانوادگی گره می خورد. بنابراین شکل گیری ارتباط

مجازی نیازمند بازتعریف قواعد و هنجارها است. در پژوهش حاضر نیز مشارکت کنندگان در حال بازاندیشی در هنجارهای سنتی حاکم بر روابط می باشند در این تحقیق مضمون اصلی " باز اندیشی در قواعد و هنجارها" از دو مضمون فرعی با عنوان های " نگهداشت حریم های رابطه با جنس مخالف" و " بازتعریف هنجارها" تشکیل شده است.

در جامعه ما ارتباط با جنس مخالف فقط در چارچوب ازدواج معنا دارد و غیر از آن را نابهنجار می دانند. دختران به دنبال هنجارهای جدید جنسیتی هستند که با نگاه به هنجارهای سنتی آنها را دست و پا گیر می دانند و معتقدند که باید یکسری مسائل عوض شوند و به صورتی مدرن تعریف گردند. نگرش مثبت دختران نسبت به رابطه با جنس مخالف، تحت تاثیر تغییرات ارزشی مدرن قرار دارد که مخالف با آموزه ها و ارزش های سنتی در این باره بوده و حاکی از هویت مدرن افراد در زمینه روابط بین دو جنس است. در این بین واژه هایی مثل نامزد غیر رسمی در دنیای مدرن را برای خود تعریف کرده اند و برخی از مشارکت کنندگان به دنبال قبولاندن آن به خانواده به عنوان موضوعی مدرن هستند.

از مضامین اصلی دیگر رل بی شناخت و کات با شناخت است که اکثر مشارکت کنندگان بیان داشتند که دوستی های مجازی شناختی از فرد نداریم و فقط چهره غیر واقعی و موجهی را به نمایش می گذارد و به این ترتیب رابطه ای کورکورانه آغاز می گردد ولی با ادامه رابطه و تسری آن به دنیای واقعی شناخت ها بیشتر می شود و چهره واقعی و اخلاق آنها نمایان و باعث می شود با شناختی که حاصل می شود اغلب دوستی ها پایان یابد. این مضمون شامل مضامین فرعی سیالیت رابطه و پایان رابطه است.

در سیالیت رابطه مفاهیم روابط ناپایدار مجازی، دوستی بدون تعهد و متعدد بیان می شود. دوستی های مجازی بدون تعهد است و فقط به صورت روابطی موقتی هستند. این یافته با نظریه عشق سیال باومن همخوانی دارد که معتقد است افراد برای رهایی از تعهد پیوندهای سستی را ایجاد می کنند و به محض یافتن فردی بهتر رابطه قبلی را پایان می دهند (باومن، ۱۳۸۴).

پایان رابطه مضمون فرعی دیگری است که بنا به دلایلی به وقوع می پیوندد. هر دو جنس برای دستیابی به نیازها و خواسته های خود که به طرز فاحشی از هم متفاوت است وارد این روابط می شوند. آنچه که اغلب پسرها را وارد چنین روابطی می کند معمولاً جنبه

جنسی ارتباط با جنس مخالف است نه صرف تامین نیازهای عاطفی، در این میان دخترها معمولاً بسته به نیازهای عاطفی، احساسی و حمایتی خود جذب چنین روابطی می‌شوند. بنابراین با این اختلاف فاحشی که دارند روابط مقطعی و ناپایداری دارند که پایان می‌یابد در این روابط به زعم باومن تعهدی ندارند و به محض مواجه شدن با فرد مناسب‌تر که از نظر فرهنگی و معیار مورد نظر نوجوان با سطح معیارهای ذهنی وی همخوانی داشته باشد رابطه قبلی پایان می‌یابد و وارد رابطه جدیدی می‌شوند. در این پژوهش مشارکت‌کنندگان دلایل مختلفی را برای پایان رابطه ذکر کرده‌اند. اکثر مشارکت‌کنندگان نداشتن خلق مردانه مثل غیرت، سخاوت و استقلال مردانه را دلیل پایان رابطه دانسته‌اند ولی آنچه مسلم است پایان رابطه زودگذر نوجوانی است.

مضمون اصلی دیگر احساس بازی و بازندگی در طول رابطه است که پیامدهایی را در این مضمون بیان می‌دارد که از بازی و تفریح و سرگرمی نوجوان به بازندگی در رابطه تبدیل می‌گردد. گاهی روابط برای دختران نوجوان به عنوان تجربه مطرح می‌گردد که روابط با جنس مخالف را به صورت عینی تجربه نموده و شناختی نسبت به جنس مخالف حاصل گردیده است و اغلب مشارکت‌کنندگان معتقد بودند که این نوع روابط راهی برای رهایی از تنهایی است که تاثیر همسالان مهم‌ترین عامل در رابطه با جنس مخالف است و در این بین مهارت‌های دوست‌یابی پیدا کرده‌اند و در موارد اول بسیار دشوار بوده ولی پس از آن عادی گردیده و اطلاعات و تجارب با دوستان تبادل می‌شود. گذراندن اوقات فراغت و تفریح و سرگرمی از ویژگی مثبت دیگری است که عنوان نموده‌اند این یافته با نتایج مطالعه گلزاری (۱۳۸۴) همسو است که بر اساس آن جذابیت فضای مجازی برای نوجوانان عبارتند از تفریح و سرگرمی، همراهی و معاشرت بدون مسئولیت ازدواج، افزایش منزلت اجتماعی، جامعه‌پذیری، تجربه یا رضایت جنسی، به دست آوردن صمیمیت و تعیین و انتخاب همسر. برای رابطه با جنس مخالف هزینه‌هایی نیز پرداخت کرده‌اند که آن را به عنوان پیامد منفی در رابطه می‌دانند. اکثر مشارکت‌کنندگان افت تحصیلی و عدم تمرکز را به عنوان عاملی منفی در رابطه با جنس مخالف دانسته‌اند. پس از پایان رابطه دچار شوک عاطفی شده و در مواردی که خانواده پی به رابطه برده بود با توجه به جو سنتی خانواده‌ها به آنها بی‌اعتماد شده بودند و مدام کنترل و دچار سرخوردگی می‌شدند. از پیامدهای منفی دیگری که از رابطه با جنس مخالف عنوان نمودند دل‌بستگی‌های پوچ، اعتیاد مجازی، کابوس رابطه، بلا تکلیفی توأم با ترس، استرس، بدبینی نسبت به جنس

مخالف و .. بود. حتی مشارکت کنندگان عنوان نمودند برای داشتن رابطه بیشتر خود را متقاعد نموده و باورهای دینی را تحریف می کردند و به نفع ادامه رابطه آنها در ذهن خود بازسازی نمودند. این مضمون دارای مضامین فرعی کسب تجربه و رهایی از تنهایی و هزینه های رابطه است. این یافته همسو با نتایج مطالعات انجام شده در زمینه پیامدهای رابطه با جنس مخالف است. از مهم ترین پیامدهای رابطه با جنس مخالف مشکلات آموزشی، تجربه جنسی، وابستگی، تنوع طلبی، آرامش عاطفی و میل به تجرد (محمدی، ۱۳۹۵)، تضعیف ارزش ها، اعتقادات و پایبندی دینی (سیدان و همکار، ۱۳۹۱)، تضعیف هویت دینی (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۵)، انحراف از هنجارهای اجتماعی و کجروی (رجبی و همکار، ۱۳۹۶)، حمایت یابی و ارتباط عاطفی (صمیمی و همکاران، ۱۳۹۱)، مشکلات روانی، هیجانی و کاهش عزت نفس (راما و کریشنا، ۲۰۰۶) است.

برای کاهش پیامدهای رابطه دختران نوجوان با جنس مخالف در فضای مجازی پیشنهادات زیر ارائه می گردد:

- برنامه ریزی تفریحی و ورزشی جهت گذران اوقات فراغت نوجوانان
- ارتقای سواد رسانه ای والدین و نوجوانان در خصوص نحوه استفاده صحیح از فضای مجازی
- دادن آگاهی های لازم به والدین در خصوص نحوه تعامل صحیح با فرزندان نوجوان
- دادن آگاهی های لازم به نوجوانان دختر در خصوص پیامدهای منفی رابطه با جنس مخالف
- آموزش نحوه تعامل سالم با جنس مخالف در فضای واقعی و مجازی

کتابنامه

ادیب، یوسف؛ فتحی آذر، اسکندر و کشاورز، سمیه (۱۳۹۴). تجربه دختران دانشجو از سایت های اینترنتی: مطالعه پدیدارشناسی؛ مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، سال دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۴، ش ۱، ص ۹۳-۱۱۵

باومن، زیگمونت. (۱۳۸۴). عشق سیال در باب ناپایداری پیوندهای انسانی. عرفان ثابتی، تهران: نشر ققنوس.

برگر، پ. و لوکمان، ت (۱۳۷۵). ساخت اجتماعی واقعیات، ترجمه: فریبرز مجیدی، تهران: علمی و فرهنگی.

پردل، هادی (۱۳۹۵). اثر بخشی نظارت والدین بر میزان خطر پذیری نوجوانان، فصلنامه آسیب شناسی، مشاوره و غنی سازی خانواده، ش ۲، ص ۲۳-۲۵

توسلی، غلام عباس (۱۳۸۰). نظریه های جامعه شناسی، تهران: سمت، چاپ هشتم
خرمایی، فرهاد و زارعی، نسیم (۱۳۹۵). روابط بین دختران و پسران از دیدگاه دختران نوجوان؛ فصلنامه مشاوره کاربردی، ص ۸۹-۱۰۶

رجبی، ماهرخ و البرزی، صدیقه (۱۳۹۶). نگاه جامعه شناختی به رابطه ی تماشای ماهواره و دوستی با جنس مخالف، فصلنامه مشارکت و توسعه اجتماعی، دوره ۲، شماره ۴، ص ۱۵-۱
زاده محمدی، علی و احمد آبادی، زهره (۱۳۸۸). بررسی رفتارهای پرخطر در میان نوجوانان و راهکارهایی برای پیشگیری از جرم در محیط خانواده، فصلنامه خانواده پژوهی، ۵(۲۰)، ۴۸۵-۴۶۷

سیدان، فریبا و نجفی نژاد، نرگس (۱۳۹۱). بررسی عوامل موثر بر نگرش دختران نسبت به روابط با جنس مخالف، مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، ص ۸۹-۱۱۹

شریف زاده، حکیمه السادات؛ میر محمدتبار، سید احمد و سهرابی، مریم (۱۳۹۵). رابطه فناوری های جدید اطلاعاتی و ارتباطی و دوستی با جنس مخالف در دانش آموزان و ارائه راهکارهای تربیتی برای کاهش آن؛ فصلنامه علمی- پژوهشی تربیت اسلامی، س ۱۱، ش ۲۲ ص ۷-۲۸
صمیمی، عادل؛ مظاهری، علی و حیدری، محمود (۱۳۹۱). ارزیابی تحولی کیفیت روابط دوستی نوجوانان، فصلنامه روانشناسی تحولی: روانشناسان ایرانی، ۳۳، ۴۷-۶۰

گافمن، الف (۱۳۹۱). نمود خود در زندگی روزمره، ترجمه: مسعود کیانپور، تهران: مرکز نشر.

قاسمی، عدلی پور، برندگی (۱۳۹۵). تبیین رابطه استفاده از شبکه ی اجتماعی فیس بوک با هویت جنسیتی دانشجویان دانشگاه اصفهان. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ششم، شماره دوم، ۷۷- ۱۰۰

کرسول، جان (۱۳۹۴). پوشش کیفی و طرح پژوهش: انتخاب از میان پنج رویکرد (روایت پژوهی، پدیدارشناسی، نظریه داده بنیاد، قوم نگاری، مطالعه موردی). ترجمه حسن دانایی فرد. تهران: نشر صفار

گافمن، الف (۱۳۹۱). نمود خود در زندگی روزمره، ترجمه: مسعود کیانپور، تهران: مرکز نشر.

تجربه دختران نوجوان از رابطه با جنس مخالف ... (منصور فتحی و دیگران) ۲۸۱

گلزاری، محمود (۱۳۸۴). آموزش و مشاوره با نوجوانان در زمینه ارتباط با جنس مخالف، فصلنامه روانشناسی تربیتی، دوره ۱، شماره ۱، پاییز، ص ۱۰۵-۱۲۲

گیدنز، آنتونی (۱۳۹۰). پیامدهای مدرنیته. محسن ثلاثی. تهران: نشر مرکز

محمدی، فردین؛ محمدی، حسین (۱۳۹۵)، مطالعه کیفی پیامدهای ارتباط با جنس مخالف در میان نوجوانان دختر و پسر (مطالعه موردی: نوجوانان مشهد)، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۵، شماره ۴

مولایی، مهتری و جانی، ستاره (۱۳۹۴). رابطه اعتیاد به اینترنت با گرایش نوجوانان به جنس مخالف، رفتارهای جنسی، الکل، خشونت، چت و هک؛ ماهنامه علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه، سال نوزدهم، شماره ششم

مهاجری، مریم (۱۳۹۶). فمینیسم جهانی و چالش های پیش رو، تهران: اسرار علم، ص ۵۲
میرزایی، خ و برغمندی، ه (۱۳۸۹). رابطه با جنس مخالف و عوامل مرتبط با آن، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال دهم، شماره ۳۴، ص ۱۳۱-۱۵۸.

قاسمی، وحید؛ عدل پور، صمد و کیانیپور، مسعود (۱۳۹۱). تعامل در فضای مجازی شبکه های اجتماعی اینترنتی و تاثیر آن بر هویت دینی جوانان؛ مطالعه موردی فیس بوک و جوانان شهر اصفهان، فصلنامه علمی - پژوهشی دین و ارتباطات، سال نوزدهم، شماره دوم (پیاپی ۴۲)، ص ۳۶-۵

غیاثوند، احمد (۱۹۳۵) «دنیای زنان در پرتو توسعه فضاهای جنسیتی شهری»، مجله توسعه محلی (روستایی - شهری)، شماره ۲.

Briggle, A. (2008) Real Frinds. How the internet can foster friendship. Ethics and information Technology. 10. p.71-79

Bullingham, L. & Vasconcelos, A. C. (2013) "The Presentation of Self in the Online World: Goffman and the Study of Online Identities." Journal of Information Science. 39 (1): 101 - 112

Cesar, G., & Torres, J. (2011). Of Virtual friendships, romantic relationships and safety: A survey on how college students of msu-iit think. The first international conference on interdisciplinary research and development, Thailand, Wednesday 1 June 2011

Cheung, Christy M. K. & Pui-Yee Chiu & Matthew K.O. Lee (2011) Online Social Networks: Why do Students use Facebook? Computers in Human Behavior, 27, 1337-1343.

Kobayashi, Tetsuro (2007) The Effect of Mobile Phone-e-mailing On Socialization, Society Journal: Japanese Journal of Social Psychology, Vol. 23, No. 1

Kvale, Steinar and SvendBrinkmann, (2009) "Interviews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing", Second Editions, Sage Publications.

Pempek, T.A. et al (2009) College Students' Social Networking Experiences on Facebook, Journal of Applied Developmental.

Grace Chi En Kwan, Marko M. Skoric, Facebook bullying: An extension of battles in school, Computers in Human Behavior, Volume 29, Issue 2013, Pages 16-25, ISSN 0747-5632.